

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ЛАБОРАТОРІЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

МОВА. СВІДОМІСТЬ. КОНЦЕПТ

Збірник наукових статей

Випуск 9

Мелітополь, 2019

ЗМІСТ

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

<i>Аніщенко І. М.</i> Комунікативність як сутнісна характеристика інтрасуб'єктного персонажного мовлення в англomовному творі постмодернізму.....	8
<i>Воробйова А.В.</i> Механізми активізації риторичної діяльності у поліетнічному середовищі.....	12
<i>Грицевич Ю. В.</i> Рефлекси етимологічних *ę, *ϕ в західнополіських фольклорних текстах	15
<i>Єрмоленко С.І., Грушкіна Ю.О.</i> Порівняльні конструкції в прозі Євгена Положія (на матеріалі роману «Риб'ячі діти»).	18
<i>Мінкова О. Ф., Міскевич В. О.</i> Модифіковані фразеологізми в заголовках української періодики кінця ХІХ –поч. ХХ століття	22
<i>Сіроштан Т. В., Костенко Г. О.</i> Лексика на позначення фізичних і психічних станів людини в сучасній українській мові	26
<i>Юрченко О. В., Башкірова Є. В.</i> Внутрішня форма слова в концепції Вільгельма фон Гумбольдта	29
<i>Юрченко О. В., Тарабріна Л. В.</i> Функціональні особливості фразеологічної дієслівної синонімії.....	33
<i>Яценко Н.</i> Проблеми дослідження експресивної лексики в художній мові	37

КОНЦЕПТОСФЕРА ТА МОВНА КАРТИНА СВІТУ

<i>Драган Ю. М.</i> Семантичний простір концепту «Україна» в мовній картині світу А. Кащенка	40
---	----

КОМУНІКАТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ МОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПОЛІЕТНІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Аніщенко І. М.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

КОМУНІКАТИВНІСТЬ ЯК СУТНІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНТРАСУБ'ЄКТНОГО ПЕРСОНАЖНОГО МОВЛЕННЯ В АНГЛОМОВНОМУ ТВОРІ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

Людина виокремилась зі світу, що її оточує, і піднялась над ним завдяки мисленнєвій і мовленнєвій діяльності, спілкуванню за допомогою виняткової знакової системи – мови. За допомогою мови відбувається обмін інформацією між мовцями, а також взаємодія й регуляція їхніх соціальних відносин. Саме мова забезпечує процес, який ми називаємо комунікацією. Комунікація здійснюється за певними законами, у межах усталених норм. Зв'язки мислення і мовлення втілюються передусім у процесах породження і сприйняття мовлення, які, в свою чергу, відбуваються за певними мисленнєво-мовленнєвими законами. З огляду на це, у сучасних лінгвістичних дослідженнях спостерігаємо посилений інтерес до розгляду мови як комунікативної системи, її використання в різних сферах життя людини, всебічного вивчення усіх форм вербальної комунікації.

Поряд із зовнішнім (озвученим) мовленням, існує мовлення внутрішнє, що являє собою вербалізовану форму мисленнєвої діяльності і відображає пізнавальний досвід суб'єкта мовлення. Це спосіб передачі мовлення, який за своїми функціональними та змістовими можливостями є найбагатший у художньому тексті. Саме тому питання мовленнєво-розумової діяльності персонажів є об'єктами пильної уваги вітчизняних та зарубіжних лінгвістів.

Внутрішньомовленнєва діяльність ґрунтовно вивчається у літературознавстві, стилістиці, загальномовознавчих, лінгвофілософських дослідженнях В.Г. Адмоні, М.М. Бахтіна, В.В. Виноградова, Л.Я. Гінзбург, І. Гурвіча, Н.А. Кожевнікової, К.Я. Кусько, В.А. Успенського, Р. Якобсона та дисертаційних роботах останнього десятиліття І.А. Бехти, І.О. Безкровної, Ю.М. Сергєєвої, В.Я. Семенюк, Н.І. Романішин, М.М. Федорчук, Г.Г. Ярмоленко, де розглядається інтракомунікативна діяльність у мовній та ідейній структурах художнього тексту.

Складне явище інтрасуб'єктного мовлення не отримало однозначної оцінки з боку текстолінгвістів. Зокрема, у науковій літературі зустрічаємо такі терміни для позначення даного явища: "невласне пряма мова" (А.А. Андрієвська), "вільна пряма мова" (Н.Ю. Сахарова), "зображене внутрішнє мовлення" (Г.Г. Ярмоленко), "внутрішнє мовлення" (І.В. Артюшков), "художньо трансформоване внутрішнє мовлення" (Н.І. Сакварелідзе), "внутрішня рефлексія" (І.М. Семенов), "інтрасуб'єктний мовленнєвий акт" (Н.І. Романішин) тощо. У нашому дослідженні ми користуємось терміном інтрасуб'єктне мовлення, що, на нашу думку, найбільш адекватно передає

функціональну прагматику даного мовного явища. Під інтрасуб'єктивним мовленням ми розуміємо комплекс мовленнєвих процесів, не призначених для сприйняття іншим співрозмовником, що поєднують в одному факті свідомості різні форми репрезентації мовної діяльності.

Метою статті є аналіз комунікативної функції інтрасуб'єктивного мовлення персонажів в художньому англійському творі постмодернізму з урахуванням сучасних лінгвістичних парадигм і методик дослідження мовних явищ.

Досліджуючи структуру комунікативного акту, Р. Якобсон виділив шість його складових частин: 1) джерело повідомлення (адресант); 2) отримувач (адресат); 3) код (мова); 4) повідомлення (текст); 5) контекст (або середовище повідомлення); 6) контакт [4; с. 95].

Ми повністю підтримуємо позицію тих науковців (Карпенко Є.П., Кучинський Г.М., Сергєєва Ю.М), які визнають за інтрасуб'єктивним мовленням здатність виконувати комунікативну функцію і вважають його формою реалізації інтрасуб'єктивної комунікації. Вважаємо за неправильне ототожнювати комунікативну функцію з діалогічною і розглядати комунікацію як процес спілкування між людьми. У комунікативну взаємодію можуть вступати як окремі особи, соціальні групи, людство загалом, так і різні іпостасі однієї особистості.

Зауважимо, що термінологія учасників акту спілкування в науковій літературі є досить розгалуженою, залежно від вихідних засад наукового аналізу. Так, Т.М. Дрідзе в лінгвопсихологічних дослідженнях користується термінами "реципієнт", "приймач"; у роботах Л.А. Кисельової з прагмалінгвістики використовується термін "адресат", у дослідженнях В. Дресслера з лінгвістики тексту йдеться про автора, відправника, творця, споживача, отримувача, партнерів, мовців, слухачів, читачів, інтерпретаторів тексту [3; с. 15]. Оскільки лінгвіста в роботі цікавить не лише процес мовлення, а й сам мовець, то вважаємо логічним у лінгвістичному дослідженні на позначення учасників мовленнєвого акту користуватися термінами: "мовець", "адресат".

Проблема адресата інтрамовленнєвих дій набуває позитивного вирішення. Як справедливо зазначає Н.І. Романішин [2; с. 68] будь-яке висловлювання завжди має адресата (різного ступеня близькості, конкретності, усвідомленості).

Проте дослідник В. Матезіус вважає, що комунікативним повинно називатись лише висловлювання, що направлене на слухача. На думку вченого, противагою такому висловлюванню (повідомленню) є експресивне вираження, тобто вираження внутрішнього стану мовця, його емоцій, оцінок, що слугує часто експлікацією власного полегшення, і не направлене на слухача. Автор порівнює ці два типи висловлювань з навмисною доганою й докірливим зауваженням, що виривається мимовільно. Таким чином, висловлювання, що направлені на слухача, корелюються з комунікативною функцією мови, а висловлювання, що не передбачають слухача, співвідносяться з експресивною функцією мови [3; с. 12].

Ми, у свою чергу, можемо лише частково погодитися з тезою вченого, адже вважаємо, що будь-яке висловлювання в тексті має свого адресата і відіграє комунікативно-прагматичну функцію, направлену на читача для кращого розуміння ним внутрішнього стану героя.

У структурі інтрасуб'єктивного мовлення наявний один учасник, що виконує одночасно комунікативні ролі і мовця, і адресата. В цьому випадку комунікатор і реципієнт максимально близькі один до одного: «encoding and decoding functions may be

accommodated within a single organism» [5; с. 237]. Однак не завжди мовець є адресатом власного мовлення. Іноді персонаж може будувати своє інтрасуб'єктне висловлювання так, наче поряд знаходиться можливий співрозмовник, або звертатись до себе від імені визначеного індивідуального співбесідника, внутрішнє мовлення може бути й внутрішньою бесідою. Трапляються випадки, особливо при напруженому почутті, що особа веде про себе внутрішню розмову з іншою особою, проговорюючи в цій уявній розмові все те, що вона їй не могла сказати в реальній розмові [2; с. 132]. Вказані особливості адресації інтрасуб'єктного мовлення можуть бути проілюстровані прикладами: *“Gently Elidic tells her how much he loves her; how beautiful she is. But I've solemnly sworn to obey your father. If I take you away with me I'll be breaking my oath to him before its term is over. I swear, I promise you with all my heart...”* [6; с. 148]; *“Then one day she thought: There is nothing left now but life”* [7; с. 165].

Адресованість наведених висловлювань дає змогу стверджувати, що діалогізація є однією з основних характеристик інтрасуб'єктного мовлення. Іntenційно внутрішнє мовлення спрямоване на співрозмовника (реального чи уявного), до якого направлена вербальна дія і комунікативна сутність якого може змінюватись у кожному конкретному випадку інтрасуб'єктного персонажного дискурсу.

Отже, інтрасуб'єктне персонажне мовлення не передбачає справжньої комунікації у сенсі інтеракції Я і ТИ. Проте, на противагу традиційному наративу, не вимагає редукації природної мови. Дейктичні та експресивно-діалогічні елементи залишаються у розпорядженні автора, який вибрав цю наративну форму, бо у інтрасуб'єктному мовленні вони змінюють інтерпретацію – персонаж узурпує як дейктичну, так і експресивно-діалогічну частину. Виникає особлива фігура, яка неможлива ані у розмовному дискурсі, ані у нарації – третя особа, яка має всі права першої. У нарації все, що знаємо про персонажів нам представляє наратор; інтрасуб'єктне персонажне мовлення вміщає елементи мімезису – прямого відтворення голосу персонажу [1; с. 239].

Враховуючи результати дослідження з теорії комунікації, які поставили під сумнів індивідуалістичну концепцію мислення і довели, що виникнення думок індивіда є трансформацією думок соціуму, В.Я. Семенюк [3; с. 8] визначає соціальний характер інтрасуб'єктного мовлення і доводить, що формально воно організується за структурою мовлення, яка склалась в процесі спілкування. Водночас, семантичне наповнення внутрішнього мовлення також соціалізоване.

Отже, інтрасуб'єктне персонажне мовлення відіграє комунікативно-прагматичну функцію, направлену на читача для кращого розуміння ним внутрішнього стану героя, а також його ставлення до певного предмета, особи, ситуації.

Художні тексти постмодернізму є репрезентативними щодо описаної ситуації. Особливістю прози постмодерністів (П. Акройд, А. Байєтт, Дж. Барт, Д. Бартелм, І. Макьюен, Г. Свіфт, Дж. Фаулз, Дж. Хеллер та ін.) є надзвичайна насиченість творів інтрасуб'єктним персонажним мовленням. Завдяки цьому автор відсторонюється і зображення подій подається через сприйняття персонажа-рефлектора. Такий спосіб дає змогу авторові зображувати події як «зсередини» - з точки зору їх безпосереднього учасника, так і «ззовні» - з об'єктивної точки зору всезнаючого наратора [1; с. 241].

Дослідник А. Пейдж стверджує, що використання внутрішнього персонажного мовлення надає письменникові поєднувати окремі переваги прямого та непрямого

мовлення. Зокрема, вчений виокремлює типові ознаки невластиво-прямого мовлення в англійській художній мові: 1) зсув дієслова та займенників; 2) відсутність підрядності: кожне речення виступає як окрема одиниця; 3) збереження емоційних елементів – питань, вигуків, розмовних структур [8; с. 97-98].

Здійснений аналіз дозволив виявити такі комунікативно-прагматичні функції інтрасуб'єктного мовлення персонажів англійської художньої твору постмодернізму: наявність експресивів; пряме звертання автора-оповідача до героя, героя до іншого уявного чи присутнього персонажа, або ж безпосередньо до читача; особливість синтаксичної структури речення (вставні і вставлені конструкції, обірвані речення, що передають уривчастий характер внутрішніх висловлювань); орієнтація на власне слово, адже мовна стратегія мовця звернена на особу співрозмовника, враховує його інтелектуальні, соціальні, психологічні й інші характеристики; повтори; графічна візуалізація (зорово-зображальне пояснення внутрішньої ситуації, зміна шрифтів і їх розмірів, надмірна кількість розділових знаків, або повна їх відсутність); присутність / відсутність абзаців [3; с. 16].

Треба визнати, що у сучасній художній постмодерністській прозі з тенденціями лібералізації мови на всіх рівнях тексту не завжди легко виокремити інтрасуб'єктне персонажне мовлення. Проте знання сукупності зазначених вище ознак допомагає безпомилково розпізнати його у нарації. Не всі ознаки рівною мірою виявляються в одному комплексі інтрасуб'єктного мовлення персонажів, проте їх конструктивне значення для цього способу передачі мовлення є безсумнівним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англійській прозі / І.А.Бехта. – К.: Грамота, 2004. – 304с.
2. Романішин Н.І. Структурні, семантичні та комунікативно-прагматичні особливості інтрасуб'єктних мовленнєвих актів: дис. канд. філ.наук. – Львів, 2003. – 187 с.
3. Семенюк В.Я. Внутрішнє мовлення: лінгвістичні аспекти інтерпретації української художньої прози: автореферат дис.на здобуття вч.ступ.канд.філ.наук. - К., 2006. – 23 с.
4. Якобсон Р. Лингвистика и поэтика // Структуралізм «за» и «против». – М., 1975. – 215 с.
5. Bernlund D.C. A Transactional Model of Communication // Language Behavior. A Book of Reading in Communication/ Comp. by Akin J. – Paris; the Hague: Mouton, 1970. – 450 p.
6. Fowles J. The Ebony Tower. Eliduc. The Enigma. – М.: Progress Publishers, 1980. – 405 p.
7. New Writing. An Anthology edited by A.S.Baytt and Peter Porter – L.: Vintage Original, 1997. – 518 p.
8. Page N. The Language of Literature/ N. Page – L., 1984. – 436 p.